

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Андрогінність - поєднання в індивідові маськулінних і фемінінних рис. Андрогінна особа вбирає в себе все краще з обох статевих ролей. Концепція андрогінії була запропонована на початку 70-х рр. американським психологом Сандрой Бем. З того часу багаточисельними дослідженнями доведено, що мужність і жіночність не протиставляються один одному, а людина з характеристиками, строго відповідними його статі, виявляється мало пристосованою до життя. Андрогінна особа має багатий набір полорольової поведінки і гнучко використовує його залежно від соціальних ситуацій, що динамічно змінюються. Проте згладжування дихотомії чоловічо-жіночого в свідомості і поведінці людини таїть в собі певну загрозу втрати позитивної соціальної ідентичності, оскільки інститути сім'ї, школи, політики, ЗМІ, ринку праці продовжують закріплювати полорольове розпорядження. Андрогінність – це не протиставлення жіночості та чоловічості, а їхня інтеграція, їхня двоєдиність. Андрогінність стирає відмінності між чоловічим та жіночим, зумовлені соціокультурними моделями. Андрогінна особистість формується під впливом виховання, завдяки батькам і педагогам, які схвалюють моделі поведінки, характерні для обох статей; ця тенденція не суперечить основним освітнім документам, які орієнтують виховання особистості на основі загальнолюдських цінностей.

Асертивність – визначається як «неконфліктна поведінка», «уміння вирішувати конфлікти», поведінка людини (включаючи конфліктні ситуації) на основі таких якостей: 1) повага до себе, почуття власної гідності, чесність, протидія маніпуляції; 2) повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію, невикористання стосовно інших маніпулятивних технологій; 3) використання при вирішенні конфліктних ситуацій принципу співробітництва.

Біодетермінізм – концепція, що сходить до ідеї детермінізму загалом, як вчення про зв'язок і взаємозумовленість явищ дійсності, де більшу роль грають закони природи.

Гендер (gender) — сукупність соціальних і культурних норм, які історично сформовані та залежать від біологічної статі людини. На врахуванні гендерних відмінностей реалізації чоловіків і жінок у суспільному житті ґрунтується гендерна теорія. Саме гендерний підхід став основним інструментом гендерної теорії.

Гендер - це складний соціокультурний конструкт: відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим, творені (конструйовані) суспільством. Гендер, таким чином, трактується як один з базових вимірів соціальної структури суспільства який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організовує соціальну систему. Соціальне вироблення гендерної свідомості на рівні індивідів підтримує засновану на ознаці статі соціальну структуру. Втілюючи в своїх діях очікування пов'язані з їх гендерним статусом, індивіди конституують гендерні відмінності і, одночасно, обумовлювані ними системи панування і владарювання. У багатьох суспільствах жінок і чоловіків оцінювали по-різному,

обґрунтовувавши гендерними особливостями і різницею в їх здібностях, відмінності в розподілі влади між ними. Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподіли праці і прийняті в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Прийняті в суспільстві гендерні норми і стереотипи певною мірою визначають психологічні якості (заохочуючи одні і негативно оцінюючи інші), здібності, види діяльності, професії людей залежно від їх біологічної статі. У сучасних соціальних і гуманітарних дослідженнях гендер використовується не як незмінна і універсальна конструкція, а як комплексне переплетення стосунків і процесів.

Гендер - це соціальний конструкт, набір характеристик, визначених культурою суспільства, які ідентифікує соціальна поведінка чоловіків і жінок і відношення між ними. Гендер конструюється через певну систему соціалізації, розподіли праці, прийняті в суспільстві культурні норми, ролі і стереотипи. Гендер – інструмент для розуміння соціальних процесів.

Гендер — соціально-психологічна характеристика, набута у процесі соціалізації, яка формує людину як чоловіка чи жінку і значною мірою визначається особливостями культури, традицій, звичаєвості, виховання, соціальними очікуваннями.

Гендер - складне поняття. У науковій літературі воно вживається у кількох значеннях: як соціально-рольова та культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної; як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації.

Гендер (у педагогічному аспекті) - результат процесу соціалізації, набуття людиною (відповідно до своєї статі) рис, якостей, моделей поведінки, які сформовані суспільством у конкретно-історичний проміжок часу й відображають характер (авторитарний / домінаторний чи демократичний / егалітарний) політико-економічної та соціально-культурної взаємодії «чоловічого» і «жіночого». Гендер на індивідуальному рівні не є постійною, фіксованою атрибутивною характеристикою людини, яка по суті перебуває в процесі постійного вибудовування свого типу гендеру. Натомість на суспільному рівні гендер має усталені характеристики, чіткі межі та формується під впливом гендерних стереотипів у процесі соціалізації.

Гендер є системою соціальних практик (особистісного, інтеракційного й інституційного рівнів), які створюють і підтримують гендерну відмінність і гендерну нерівність.

Гендерний аналіз – це процедура, спрямована на виявлення конкретного змісту гендерних відносин в конкретній ситуації, або у зв'язку з реалізацією конкретного проекту по зміні цієї ситуації, або у зв'язку з реалізацією конкретного проекту по зміні цієї ситуації. Різноманітні методики гендерного аналізу дозволяють з високим ступенем об'єктивності виявляти фактичне положення чоловіків і жінок в різних сферах їх повсякденного життя [3].

Гендерний аналіз є важливим засобом для розуміння локального контексту. Він є особливо корисним у розробці проектів, і при плануванні допомагає визначити усі можливі перешкоди та структуру проекту з ціллю досягнення мети.

Гендерне виховання – процес цілеспрямованого систематичного вироблення в осіб обох статей способів і форм паритетності у відносинах, моральних нормах рівності, рівноправності, взаємоповаги, врахування як спільного, так і відмінного, що властиво жінці й чоловікові, а також формування вільної особистості з гендерним світоглядом і навичками гендерно орієнтованої поведінки. На перший план виходить цілеспрямований систематичний вплив на особистість з метою передачі знань, норм. Цінностей, стандартів поведінки, орієнтованих на рівноправність, повагу та врахування спільного і відмінного між особами двох статей. Дослідження свідчать, що засобом запровадження гендерного виховання в навчально-виховну діяльність школи є включення в освітній процес гендерної складової та застосування особистісно зорієнтованого підходу у взаємодії вчителів та учнів. Зміст поняття «гендерний підхід до виховання» є складовою гендерного підходу до навчально-виховного процесу в цілому. Саме через гендерний підхід реалізується гендерне виховання учнів.

Гендерний вимір в освіті - оцінка наслідків і результатів впливу виховних зусиль педагогів на становище і розвиток хлопчиків і дівчаток, усвідомлення ними своєї ідентичності, вибір ідеалів і життєвих цілей, статус дітей у шкільному колективі, групі однолітків, залежно від біологічної статі.

Гендерний вимір репрезентує проблему взаємин статей у суспільстві та визначається як різні форми дискримінаційних практик за статевою ознакою у різних сферах людського існування. Мета впровадження «гендерного виміру» в освіту та виховання вбачається у зміні культури статевої взаємодії, заміні відносин ієрархії на відносини партнерства, привнесення в ідеологію суспільства та держави таких "жіночих" цінностей, як миролюбство й творення замість основних цінностей андрократії.

Гендерне виховання – процес, спрямований на формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, рівноправні соціальні взаємини статей. Вітчизняна педагогіка розуміє гендерне виховання як виховання особистості певної статі, а не сексуального партнера.

Гендерні дослідження - це міждисциплінарна дослідницька практика, вживана для аналізу соціальних трансформацій і систем домінування в суспільстві. Причому, на відміну від «жіночих досліджень», аналізуються і чоловічі проблеми. Наприклад, якщо подивитися на чоловіків крізь призму гендерних відносин, то можна побачити, що в нашій культурі чоловік дискримінується в сімейній сфері, зокрема, у сфері батьківства. Гендерні дослідження з'явилися в ході розвитку жіночих досліджень, коли переважаючими виявилися підходи, згідно яким всі аспекти людського суспільства, культури і взаємин є гендерними. У сучасній науці гендерний підхід до аналізу соціальних і культурних процесів і явищ використовується дуже широко. В ході гендерних досліджень розглядається, які ролі, норми, цінності, риси вдачі наказує суспільство жінкам і чоловікам через системи

соціалізації, розподіли праці, культурні цінності і символи, щоб збудувати традиційну гендерну асиметрію і ієрархію влади.

Гендерна збалансованість - усунення статевої ієрархії в суспільстві, коли одна стать - вільна, а інша - підлегла. Від ієрархії страждають обидва: жінка не може повною мірою реалізувати свій потенціал як особистість, чоловік змушений усе життя бути на межі, доводячи, що найсильніший, найрозумніший, найхоробріший, що він далекий від емоцій і "слабкостей". Домінування однієї статі над іншою спричиняє таке явне порушення прав людини, як насильство над особистістю. Гендерна збалансованість в освіті вимагає змістовного перегляду навчальних дисциплін, розробки та використання інтерактивних методик із формування тендерної культури шляхом розвитку тендерної чутливості задля виявлення різних форм дискримінації та порушення прав людини за статевими ознаками.

Гендерна ідентичність - базова структура соціальної ідентичності, яка характеризує людину (індивіда) з погляду його приналежності до чоловічої або жіночої групи, при цьому найбільш значущо, як сама людина себе категоризує. Починаючи з 80-х років ХХ століття, в руслі теорії соціальної ідентичності Теджфела-Тернера гендерна ідентичність трактується як одна з підструктур соціальної ідентичності особи (виділяють також етнічну, професійну, цивільну і т.д. структури соціальної ідентичності). Поширений підхід до аналізу процесу формування ідентичності хлопчиків і дівчаток - теорія полорольової соціалізації, яка останніми роками підлягає різкій критиці. Поняття ідентичність вперше детально було представлено Е. Еріксоном (E. Erikson). З погляду Е. Еріксона, ідентичність спирається на усвідомлення тимчасової протяжності власного існування, припускає сприйняття власної цілісності, дозволяє людині визначати ступінь своєї схожості з різними людьми при одночасному баченні своєї унікальності і неповторності. Зараз розглядають соціальну і особову (персональну) ідентичність.

Гендерна ідентичність – усвідомлення себе пов'язаним з культурними визначеннями чоловічості й жіночості. При цьому важливим є те, ким вважає себе особа. Вона є результатом процесу гендерної ідентифікації, що становить процес визначення особистістю себе як члена певної соціальної групи – жіноцтва або чоловіків. Гендерна ідентичність – одна з найсуттєвіших характеристик, без якої не може існувати свідомо автономна особистість. Вважається, що гендерна ідентичність є більш широким поняттям, ніж статево-рольова ідентичність. Оскільки містить не лише рольвий аспект, а й образ людини в цілому. Оскільки гендерна ідентичність як частина особистості включає основні її характеристики, то її можна розглядати як багатокомпонентну структуру, яка представлена на різних рівнях буттєвого і смислового просторів індивіда.

Гендерна ідентичність - внутрішня динамічна структура уявлень про статі в суспільстві, які інтегрують у собі соціальні і особистісні очікування щодо належної і неналежної власної поведінки як представника певної статі, переживання себе як представника певної статі. Структурними компонентами гендерної ідентичності є когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Когнітивний компонент - уявлення суб'єкта про статево належність, що ґрунтуються на інтеграції статево-рольових образів значущих людей своєї ж

та іншої статі. Когнітивний компонент включає вербальні, понятійні конструкції системи символічних значень, які утворюють індивідуальну свідомість та самосвідомість. Елементами когнітивного компоненту гендерної ідентичності виступають образи: «Я сам(а)», «Мій ідеал чоловіка/жінки», «Ідеальний хлопчик/дівчинка», «Більшість жінок/чоловіків», «Моя мати/Мій батько», «Я як майбутня дружина/майбутній чоловік», «Ідеальна дівчинка/хлопець» і т.п. Емоційний компонент характеризує ставлення суб'єкта до своєї статевої належності. Поведінковий компонент гендерної ідентичності розглядається як здатність до вияву особистісних властивостей суб'єкта, оцінюваних з точки зору маскулінності, фемінності та андрогінності.

Гендерний індекс людського розвитку (ГІЛР) –показники виміру досягнутого в країні загального рівня розвитку людського потенціалу, що визначають нерівність у становищі жінок і чоловіків, до яких належать: довголіття, здоров'я, рівень освіти та гідний рівень життя (ВВП на душу населення).

Гендерна компетентність - динамічне утворення особистості (студента / спеціаліста), яке включає уявлення про призначення чоловіків та жінок у суспільстві, особливості особистої жіночої / чоловічої індивідуальності; образ "Я", знання про гендерні особливості суб'єктів педагогічної взаємодії; ціннісне ставлення до представників обох статей, їхніх взаємовідносин»

Гендерна компетенція студентів педвузів «включає знання про гендерні особливості учнів і уміння враховувати їх у процесі навчання й виховання; сформованість у майбутнього вчителя гендерної ідентичності, розуміння призначення чоловіків і жінок у суспільстві, їхнього статусу, функцій»

Гендерна компетентність - характеристика, що дозволяє особистості не бути суб'єктом та об'єктом ситуацій гендерної нерівності. Інакше кажучи, гендерна компетентність - це здатність чоловіків і жінок відзначати ситуації гендерної нерівності в навколишньому житті; протистояти сексистським, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності. Зміст гендерної компетентності (тобто описує наступні гендерні компетенції):

- 1) знання про існуючі ситуації гендерної нерівності, чинники й умови, що їх викликають;
- 2) уміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності;
- 3) здатність не виявляти у своїй поведінці гендерно дискримінаційних практик;
- 4) здатність вирішувати свої гендерні проблеми й конфлікти, якщо вони виникають. У такому розумінні гендерна компетентність може формуватися вже під час навчання учнівської молоді в середніх навчальних закладах.

Гендерна культура - це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в процесі його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки. Гендерна культура пов'язана із статевою специфікою людей та їхньою життєтворчістю. У її фундаменті - міжстатевий поділ праці, що надає їй характеру біполярності.

Гендерна культура - сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаних із ним інституціями.

Гендерна культура - це складова спеціалізованої культури, що є результатом впливу на особистість конкретних людей, які займаються проблемами міжособистісних відносин професійно, та виявляється в усвідомленні мотивів, потреб, цінностей, знань, поведінки, пов'язаних із відносинами між представниками чоловічої і жіночої статі.

Гендерна нерівність — це відмінності та нерівності, котрі формуються для жінок та чоловіків у процесі реалізації їхніх соціальних ролей, взаємодії та з допомогою інституцій. Тому втілення ідей гендерної рівності є важливим ресурсом і необхідною умовою демократизації суспільства. Ознаки гендерної нерівності: наявність ієрархії статей; відсутність відносин партнерства між жінками і чоловіками; планування традиційних стратегій вирішення «жіночого питання». традиційних видів політики в галузі захисту рівності між жінками і чоловіками; недостатня репрезентативність жінок; гендерна незбалансованість у владних структурах; усунення жінок від розподілу ресурсів, участі у прийнятті загальнодержавних рішень; домінування способу життя, ідеологічних основ та інтересів, властивих чоловікам; планування в суспільстві цінностей і пріоритетів, сформованих чоловіками; значна економічна залежність жінки від чоловіка; відсутність гармонійного суміщення фахової діяльності й сімейного життя як для чоловіків, так і для жінок; відсутність розвиненого гендерного законодавства, а також реального механізму його застосування; зосередження розв'язання проблеми нерівності становища жінок у руках самих жінок, відсутність у цьому процесі участі чоловіків; поширення в суспільстві посягань на свободу й гідність жінок.

Гендерна освіта - цілеспрямований процес розвитку й саморозвитку особистості, в якому вона опановує соціально значущий досвід людства шляхом здобуття (засвоєння) історико-культурологічних, соціально-правових та психолого-педагогічних знань щодо гендерної рівності, формування вмій і навичок гендерно толерантних дій, виховання гендерної культури, що сприяє формуванню суспільства гендерної рівності. Гендерну освіту розглядається у двох аспектах: як складову змісту навчання / виховання та як створення сприятливого гендерно збалансованого середовища для здобуття освіти. Таке розуміння гендерної освіти вбачає головне завдання гендерного виховання у формуванні нових моделей гендерної (андроґінної чи гендерно нейтральної) самосвідомості та типів поведінки, які базуються на принципах егалітарності й толерантності, з урахуванням особливостей життєвого досвіду і чоловіків, і жінок.

Гендерна освіта – освоєння гендерних знань, використання гендерної інформації під час навчального процесу в навчальних закладах та системі підвищення кваліфікації. У процесі викладання можна виділити такі напрямки: поширення гендерних знань під час читання базових курсів, спецкурсів з гендерної проблематики, організації науково-дослідницької роботи навчальних закладів.

Гендерна освіта у вузькому сенсі - це, перш за все просвітницькі програми з гендерної проблематики, що читаються в різних варіантах для студентів, як правило, соціогуманітарних спеціальностей. У більш широкому розумінні, гендерну позначають освіту, яка сприяє формуванню гендерної рівності та сприяє подоланню негативних гендерних стереотипів. У цьому сенсі гендерна освіта не обов'язково має виражатися в якихось конкретних освітніх програмах, воно ніби «розлито» у процесах навчання і виховання і є частиною ідеології вищої освіти.

Гендерна освіта – це процес (просвіта) і результат засвоєння знань про стандарти психосексуальної культури, про системи гендеру того суспільства, в якому живе індивід. Гендерна освіта включає в себе: систематичне навчання, просвіту (тобто пропаганду й розповсюдження гендерних знань і гендерної культури), гендерну самоосвіту.

Гендерний підхід - об'єктивна родова ознака політичної культури, властивій активній представницькій демократії, суть якого - облік інтересів обох соціально-статевих груп суспільства. Суть його полягає в тому, що потрібні спеціальні заходи, щоб досягти гендерної рівності. Його реалізація забезпечує рівність між чоловіками і жінками - громадянами суспільства. Усвідомлення того, що явища, які відбуваються в суспільстві, по-різному впливають на чоловіче і жіноче населення, викликаючи неоднакові їх реакції - і є гендерний підхід .

Гендерний підхід у дослідженні – підхід, згідно з яким всі аспекти людського суспільства, культури і взаємин є гендерними. В ході гендерних досліджень розглядається, які ролі, норми, цінності, риси вдачі наказує суспільство жінкам і чоловікам через системи соціалізації, розподіл праці, культурні цінності і символи, щоб збудувати традиційну гендерну асиметрію і ієрархію влади.

Гендерний підхід у психологічних дослідженнях - аналіз психологічних аспектів міжстатевих відносин і гендерних характеристик особистості. Він дає можливість відійти від переконання про наперед задані чоловічі та жіночі якості особистості, соціальні ролі, статуси, жорстку фіксованість статевої ролі моделей поведінки, вказуючи на шляхи розвитку і самореалізації особистості, не обмежені традиційними гендерними стереотипами.

Гендерний підхід у психологічних дослідженнях: гендерно-чутливий, гендерно-нейтральний, гендерно-стереотипізований та гендерно-орієнтований підходи. *Гендерно-чутливий підхід* передбачає зосередженість досліджень на індивідуальних відмінностях і на відмінностях у поглядах чоловіків і жінок на статусну рівність між гендерами. *Гендерно-нейтральний підхід* підтримує ідею рівності статей: гендерні відмінності визнаються незначними. Пропагандується гіпотеза про те, що індивідуальні відмінності набагато ширше гендерних. *Гендерно-стереотипізований підхід*: відмінності визнаються, а от рівність статей заперечується. Вважається, що жінки та чоловіки повинні підтримувати статеві відмінності та відповідати існуючим гендерним нормам, цінностям, правилам, які декларує суспільство стосовно жінок та чоловіків. *Гендерно-орієнтований підхід* не заперечує значення і

впливу біологічної статі, але віддає перевагу впливу соціуму на формування та розвиток гендерної ідентичності і гендерних відносин особистості.

Гендерний підхід в освіті - засіб пізнання дійсності, де протидія та нерівність чоловічих і жіночих рис особистості, їх мислення, особливості поведінки закріплюють зв'язок між біологічною статтю й досягненнями в соціальному житті.

Гендерна педагогіка – це сукупність підходів, спрямованих на те, щоб допомогти дітям різної статі відчувати себе в школі комфортно, успішно підготуватись до статевої поведінки в сім'ї. Мета гендерної педагогіки – корекція впливу гендерних і сексуальних стереотипів на користь прояву і розвитку особистих нахилів індивіда.

Гендерна педагогіка полягає в спрямуванні особистісного розвитку хлопчиків та дівчаток шляхом збереження рівності в їхніх правах і можливостях, в розробленні такої стратегії навчально-виховної роботи, яка б орієнтувала дітей на повагу до особистості та партнерство статей.

Гендерна педагогіка (як частина гендерних студій) - міждисциплінарний предмет, що забезпечує теоретичні засади (соціалізацію та формування гендерної ідентичності в процесі виховання, відмінності в когнітивних здібностях чоловіків і жінок, особливості статевого / гендерного виховання в сім'ї та школі тощо) і критично оцінює репрезентацію гендеру в суспільстві та культурних продуктах (освітніх програмах, підручниках, поп-культурі та ін.).

Гендерна педагогіка - це педагогіка рівності, що визнає рівноцінність основних життєвих сфер (домашнього господарства, виховання дітей і перспектив самореалізації у своїй майбутній професії). Зрештою, гендерна педагогіка - це педагогіка, що дбайливо плекає Індивідуальність. Вона покликана сприяти толерантності й спільності людей, людських співтовариств, соціумів. А це - одна з умов руху нашого суспільства до конвергенції, духовної інтеграції, цілісності й всеєдності

Гендерна політика - політика: а) здійснюється для усунення дискримінації за ознакою статі; б) здійснюється для формування егалітарного суспільства; в) в широкому сенсі є політикою населення, що охоплює сфери зайнятості, сім'ї і т. д .

Гендерна професійна сегрегація - стійка тенденція працевлаштування чоловіків і жінок за суворо визначеними професіями, галузям та посадовим позиціям. Гендерна професійна сегрегація буває горизонтальною (нерівномірний розподіл жінок і чоловіків по галузях економіки і професіям) та вертикальною (нерівномірний розподіл за позиціями посадової ієрархії).

Гендерні ролі - один з видів соціальних ролей, набір очікуваних зразків поведінки (або норм) для чоловіків і жінок. Роль в соціальній психології визначається як набір норм, що визначають, як повинні поводитися люди в даній соціальній позиції. В даний час не існує єдиної теорії соціальних ролей як такої. Гендерні ролі, їх характеристики, походження і розвиток розглядаються в рамках різних соціологічних, психологічних і біосоціальних

теорій. Але наявні дослідження дозволяють зробити висновок про те, що на їх формування і розвиток у людини роблять вплив суспільство і культура, закріплені в них уявлення про зміст і специфіку гендерних ролей. А в ході історичного розвитку суспільства зміст гендерних ролей піддається змінам. Маргарет Мід представила переконливі докази, спростувальні переконання в тому, що чоловіки і жінки від природи створені для виконання певних ролей, в своїй книзі «Стать і темперамент» .

Гендерні ролі - поведінка, яка визначає статус чоловіків і жінок в суспільстві. Розпорядження щодо поведінки, пов'язаної з гендерними ролями, особливо очевидні в статевому розподілі праці на чоловічий і жіночий.

Гендерна роль — соціальні очікування суспільства від жінок і чоловіків на базі сформованих гендерних стереотипів, а також поведінка у формі мови, манер, жестів тощо. У деяких суспільствах рольову поведінку може бути поляризовано, як пасивне — жіноче, активне — чоловіче. Приписи щодо поведінки, пов'язаної з гендерними ролями, є особливо явними у поділі праці на чоловічу й жіночу. Як зазначає російський психолог І. Кон, сьогоднішня оцінка гендерних ролей усім'ї, в тому числі і батьківських, відбувається з інших позицій, у контексті універсалізації гендерної поведінки. Першими відгукнулися на нові вимоги часу жінки. Чоловіки, особливо старшого віку, згідно із соціологічними дослідженнями, більше орієнтовані на традиційні моделі гендерної диференціації.

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна система унормовується суспільством і має різні форми історико-культурної репрезентації. У цієї гендерній системі спрацьовують два закони - статевої сегрегації ("segregation of women and men") та превалювання чоловічої норми (розділення та ієрархії).

Гендерна соціалізація — засвоєння та відтворення притаманних певному соціальному доквіллю статовоспіввіднесених нормативів поведінки.

Гендерна соціалізація - процес засвоєння індивідом культурної системи гендера того суспільства, в якому він живе, своєрідне суспільне конструювання відмінностей між статями. Соціальні психологи також використовують термін диференційована соціалізація, підкреслюючи тим самим, що в загальному процесі соціалізації чоловіка і жінки формуються в різних соціально-психологічних умовах. Статоворольова соціалізація включає дві взаємозв'язані сторони: а) освоєння прийнятих моделей чоловічої і жіночої поведінки, відносин, норм, цінностей і гендерних стереотипів; б) дія суспільства, соціального середовища на індивіда з метою прищеплення йому певних правил і стандартів поведінки, соціально прийнятних для чоловіків і жінок. Засвоюються, перш за все, колективні, загальнозначущі норми, вони стають частиною особи і підсвідомо направляють її поведінку. Вся інформація, що стосується диференційованої поведінки, відбивається в свідомості людини у вигляді гендерних схем. Виділяються дві фази статоворольової соціалізації: 1) адаптивна (зовнішнє пристосування до існуючих гендерних відносин, норм і ролей); 2) інтеріорізації (сутнісне засвоєння чоловічих і жіночих ролей, гендерних відносин і цінностей).

Гендерна соціалізація – освоєння індивідами всіх форм і моделей гендерно організованого соціального буття в процесі життєдіяльності, набуття ними соціально-статевої ідентичності. Самоусвідомлення причетності до жіночої статі та ідентифікація себе з нею .

Гендерна соціалізація — процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначеної для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком чи жінкою він/вона народились. процес тендерної соціалізації спрямований на опанування особистістю своєї тендерної ролі.

Гендерна соціалізація – це процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає їй засвоїти норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення статей у суспільстві, робить повноцінним чоловіком чи жінкою і прилучає її до усталеної системи гендерних ролей.

Гендерна соціалізація - багатогранний та безперервний процес засвоєння індивідом традиційних (які вкорінені в суспільній практиці) або нових (які народжуються у зв'язку з інтенсивними соціокультурними змінами) гендерних ролей (норм, ідеалів), що відтворюються на індивідуально-суспільному рівні. Лише процес соціалізації забезпечує наступність поколінь та інтеграцію всієї соціальної системи. Гендерна соціалізація в освіті - це процес формування гендерної ідентичності учнів / учениць як системи гендерних уявлень, відносин і напрямів діяльності особистості. Цей процес має емпіричний та керований характер і здійснюється внаслідок та завдяки дії гендерного підходу в освіті.

Гендерні студії базовані на соціально-конструктивістських методологічних засадах, які передбачають такі основні ідеї: гендерні відносини - це відносини влади, які містять нерівності, що «вбудовані» у соціальні інститути. Тобто, гендер - це не просто роль, яку ми граємо залежно від нашого бажання чи небажання. Гендер - це радше базова ідентичність, за якою люди визначають та позиціонують один одного, відповідно до якої очікується наша діяльність у суспільстві. Гендеру «навчаються» шляхом соціалізації і гендер конструюють протягом усього життя.

Гендерні стереотипи є окремим випадком стереотипів і є культурно і соціально обумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей. Гендерна стереотипизация фіксується в мові, тісно пов'язана з виразом оцінки і впливає на формування очікувань від представників тієї або іншої статі, певного типу поведінки.

Гендерні стереотипи – стандартизовані уявлення про моделі поведінки та риси вдачі, що відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче», виявляються як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик притаманних чоловікам і жінкам.

Гендерні стереотипи — стійкі для даного суспільства в конкретний історичний період уявлення про відмінність між чоловіком і жінкою, про їх

місце і роль у сім'ї й суспільстві (професії, доступ до влади, освіти, ресурсів і под.). Це форми поведінки, які суспільство очікує від людей залежно від їх статі.

Гендерні стереотипи — спрощені, стандартизовані, стійкі, емоційно насичені, ціннісно означені полярні за знаком оцінки, жорстко фіксовані образи чоловіка і жінки, які спонукають певне ставлення до статей. Гендерні стереотипи сформувались на основі характеристик маскулінності (компетентність, активність, незалежність, самовпевненість, рішучість, агресивність, емоційна стриманість тощо) та фемінності (пасивність, залежність, нерішучість, надмірна емоційність тощо), які існують нарівні буденної свідомості

Гендерні стереотипи - це саме соціальні (а не біологічні) стереотипи поведінки, зумовлені належністю до жіночої чи чоловічої статі. Набір цих характеристик варіюється залежно від соціокультурної специфіки, точніше - від характеру представленого в ньому типу влади (домінаторно-патріархатна чи демократично-егалітарна). Гендерний стереотип експлікується через поняття «гендерного ідеалу», «гендерної норми» та «гендерних ролей».

Гендерна стратифікація вчителювання: горизонтальна та вертикальна. Горизонтальна стратифікація проявляється в негласному поділі навчальних предметів між учителями (переважна більшість учителів гуманітарних дисциплін - жінки; вчителі-чоловіки викладають переважно дисципліни природничого циклу; практично відсутні чоловіки в дошкільних навчальних закладах). Цей негласний розподіл навчальних дисциплін на "чоловічі" та "жіночі" слугує для подальшої орієнтації учнів на певну професійну сферу, що надалі обмежує розвиток життєвої стратегії дівчат та впливає на вибір професій хлопцями. Таке становище відтворює ієрархічний розподіл посад між чоловіками та жінками в суспільстві.

Гендерне насильство — це насильство, яке побудоване на використанні сили на основі ознаки статі — від словесних образ та погроз до фізичних побоїв та примушення до небажаного сексуального зв'язку. Гендерне насильство існує тільки там, де відсутня гендерна рівність, тобто: рівність у правах і свободах, рівність в обов'язках, рівність у відповідальності, рівність у можливостях та можливостях їх реалізації.

Гендерна чутливість – це один з критеріїв оцінки планованих змін, проектів, методів дослідження і аналізу. Плановані зміни, методи чутливі в гендерному відношенні, якщо вони враховують існуюче положення чоловіків і жінок і не погіршують їх положення, і сприяють досягненню гендерного балансу [3].

Гендерна чутливість - здатність педагога сприймати, усвідомлювати й моделювати вплив вербальних, невербальних і предметних чинників соціального середовища, методів і форм роботи з дітьми задля формування тендерної ідентичності дитини, здатність уловлювати й реагувати на будь-які прояви дискримінації за статевою ознакою (сексизму). Існують три основні напрями у розумінні «гендерної чутливості»:

1) науковий критерій, що робить можливим маркування будь-яких суспільних явищ як «гендерно-нейтральних» або «гендерно (патріархатно) заангажованих»;

2) принцип, на якому базується модель суспільних (тендерних) відносин, при цьому принцип «гендерної чутливості» (скандинавська модель) протиставляється принципу «гендерної рівності» (американська модель); під тендерною чутливістю розуміється розширення можливостей для обох статей, тобто для чоловіків - інтеграція в ту сферу, що завжди вважалася жіночою, і навпаки;

3) система сформованих (чи тих, що лише потребують свого формування) поглядів (оцінок, думок, переконань тощо) окремої людини або соціальної групи, що свідчать про розуміння взаємозв'язку між тендерними ролями та реальними обставинами, які обумовлюють їхнє насичення й існування. Отже, гендерна чутливість - це бачення проблем нерівності, дискримінації за статевими ознаками стосовно і чоловіків, і жінок у всіх різноманітних проявах. Таке розуміння гендерної чутливості допоможе нам гармонізувати наше суспільство, уможливити право особистого життєвого вибору і його реалізацію для кожного з нас, яким би дивним і «неправильним» він когось не здавався. Шлях формування гендерної чутливості - це залучення до навчального процесу принципу гендерної збалансованості.

Гендерна культура особистості - комплексне поняття, що включає гендерну інформованість, сформовані особистісні якості (егалітарна свідомість, тендерна чутливість), уміння та здатність до протидії будь-яким проявам тендерної дискримінації (як способи та прийоми керування внутрішньою й зовнішньою активністю).

Гендерно-правова експертиза — аналіз чинного законодавства, нормативно-правових актів, соціальних проєктів, навчально-методичної літератури підсумком якого є висновок про те, наскільки ці документи відповідають принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Відтворення гендерно стереотипізованої інформації в навчальній (підручники) та навчально-методичній літературі, наявність фактів прояву сексизму (як гендерно стереотипізованих упереджень) у змісті (текст та ілюстрації) та мові навчальної літератури сьогодні встановлюється завдяки проведенню гендерної експертизи.

Гетеросексизм - дискримінаційне ставлення до осіб іншої сексуальної орієнтації як до громадян другого сорту, які мають інші (обмежені) правові та громадянські права, економічні можливості і можливості соціальної рівності в більшості юрисдикцій в світі і суспільстві.

Гіпергендерність - ознака статево типової чоловічої чи жіночої поведінки є своєрідним символом охорони традиційного розподілу статевих ролей, поляризації фемінності/маскулінності, увиразнення їхньої інакшості, несумісності, діаметральної протилежності. Гіпергендерність (гіпермаскулінність, гіперфемінність) зумовлена не антропологічними відмінностями.

Гомосексуальність - емоційна спрямованість і сексуальний потяг до представників своєї статі і сексуальний контакт з ними.

Гомофобія - почуття страху, огиди, ненависті по відношенню до гомосексуальних індивідів та упереджене ставлення до них.

Гуманність — людяність, людинолюбство, повага до людської гідності.

Депресія – відчуття пригніченості, песимізму, занепаду духовних сил. Виникає внаслідок деяких психічних і загальних захворювань або як реакція на важкі життєві ситуації (смерть рідних, втрата життєвої перспективи, розчарування в чомусь або в комусь).

Дискусія (від лат. discussio – розгляд, дослідження) – обмін думками з метою з'ясування правильності тих або інших позицій, їх перспективності, актуальності, цінності, можливості усунення існуючих протиріч тощо.

Діяльність людини – специфічно людська форма активності, зумовлена потребами та спрямована на пізнання і перетворення світу.

Дискримінація — будь-яке розрізнення, виключення або обмеження за ознакою раси, національності, статі і тому подібне, яке спрямоване на ослаблення або зводить нанівець визнання прав людини й її основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Дискримінація у професійній сфері - розмежування, ізоляція або заборона стосовно окремих працівників, які мають однакові характеристики за ознакою продуктивності, через те, що вони належать до різних соціально-демографічних груп.

Диференціація гендерна - процес, в якому біологічні відмінності між чоловіками і жінками наділяються соціальним значенням і використовуються як засоби соціальної класифікації.

Досвід – сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці.

Етапи розвитку зарубіжної гендерної психології:

- Перша чверть ХХ ст. Нечисленні дослідження психологічних особливостей чоловіків і жінок стосувалися здебільшого психології статі, де стать часто ототожнювалася із сексуальністю.
- Друга чверть ХХ ст. Більшість досліджень зосереджувалися на психології статевих відмінностей, які не зводились до сексуальності, а вважалися заданими природою.
- Третя чверть ХХ ст. У зв'язку з накопиченням знань про диференціацію психології статевих відмінностей під впливом соціалізації чільне місце почало займати поняття «відмінності, пов'язані зі статтю», що призвело до ослаблення вияву біологічного детермінізму.
- Кінець ХХ — початок ХХІ ст. Дослідники стали вести мову про гендерні відмінності, які можуть взагалі не мати біологічної основи.

Етапи становлення гендерної освіти (Л.Смоляр) в Україні:

1 етап - початок 1990-х рр. - 1995 р., оформлення жіночих досліджень як самостійних дослідницьких програм; етап «нагромадження знань про жінок»;

2 етап - 1995 - 2002 рр., упродовж якого відбувався процес інтеграції жіночих досліджень у систему вищої освіти, перегляд наявної системи вищої

освіти, створення нових навчальних програм, які б враховували «жіночий» досвід .

Етапи становлення гендерної освіти (О. Кісь):

1) 1991 -1994 рр. - "період знайомства, надолужування та самоосвіти" (за О. Кісь), коли «дослідники прагнуть опанувати теоретичні й методологічні здобутки гендерних досліджень Заходу та роблять перші спроби застосувати їх на українському матеріалі» ;

2) 1995-1999 рр. – «період самоствердження та первинної інституціоналізації», коли «створено низку незалежних центрів гендерних досліджень...; відбулися всеукраїнські наукові конференції; опубліковано перші переклади класичних праць ... і перші власне українські дослідження; започатковано перше фахове періодичне наукове видання - журнал «Гендерные исследования» (Харків)»;

3) 2000-2005 рр. – «період самоусвідомлення, консолідації та легітимізації», коли «зростає кількість і кваліфікація науковців, які досліджують гендерні аспекти в різних галузях та викладають відповідні курси у вищій школі; зроблено перші спроби створити професійну асоціацію фахівців із гендерних студій, опубліковано низку ґрунтовних вітчизняних досліджень із гендерної проблематики, наукових збірників, спеціальних підручників, спецвипусків періодичних видань; започатковано зміни в законодавстві; потужні всеукраїнські та впливові регіональні жіночі громадські організації набули виразної спеціалізації у своїй діяльності)»;

4) 2006 - донині – «період зрілості, активних дій та практичного застосування знань і досвіду»; відбулося законодавче закріплення та здобуто державну підтримку впровадження принципів гендерної рівності (Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні», набув чинності з 1.01.2006; Державна програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 р., ухвалена 27.12.2006 р.); жіночі громадські організації вперше заявляють протести проти гендерної дискримінації відкритими публічними акціями; захищено низку докторських дисертацій із гендерної проблематики (Олена Стяжкіна, Оксана Маланчук-Рибак, Олена Горошко, Ірина Жеребкіна та ін.)» .

Егалітарна свідомість розуміється нами як сформована на основі здобутих знань (умінь, навичок) система особистих переконань щодо неприпустимості будь-яких форм дискримінації (у нашому випадку - дискримінації тендерної) та незаперечності принципу егалітарності, що повинно скеровувати поведінку людини та впливати на ставлення до оточення.

Знання – перевірені суспільно-історичною практикою результати процесу пізнання, відображені у свідомості людини у вигляді уявлень, фактів, суджень, теорії.

Ідеал – взірць досконалості, образ бажаного і уявлюваного майбутнього, приклад, взятий особистістю за зразок поведінки.

Ідентичність — особливі риси характеру особи або групи. Ідентичність як особи, так і групи значною мірою диктується соціальними знаками. Так, одним із найважливіших знаків ідентичності особи є її ім'я.

Ідентичність — складна інтегративна психологічна властивість особистості, яка формується у процесі її уподібнення, ототожнення або самокатегоризації та є процесом організації життєвого досвіду в індивідуальне Я.

Ідентифікація — це спосіб, за допомогою якого діти приймають батьківську поведінку, аттitudи і цінності як свої власні. Діти вбирають в себе певні аспекти особистості батька та матері або інших дорослих, з якими вони є тісно пов'язане.

Ідентифікація — це повторення дій рольової моделі (чоловіка, жінки, батька, матері). Механізм ідентифікації забезпечує передачу «особистісного» досвіду опосередковано — через особистий приклад, наслідування, навіювання. Завдяки механізму ідентифікації з раннього дитинства у дитини починають формуватись статеві риси особистості та поведінкові стереотипи, статеворольова ідентичність і ціннісні орієнтації.

Ідентифікація – уподібнення себе іншому.

Ідентифікація гендерна – внутрішнє переживання своєї статевої належності, осмислення спектру гендерних ролей, уподібнення до них, це — своєрідна єдність самоусвідомлення і поведінки. Її спектр є досить широким — від відчуття незмінності своєї статевої належності до тривалого стійкого «ми-жінки», «ми-чоловіки». Процес гендерної ідентифікації відбувається передовсім через наслідування зразків, які демонструються значущими дорослими (батьками, вчителями, вихователями), інтеріоризацію гендерних характеристик поведінки, та їх відтворення (екстеріоризацію) в особистісних рисах в онтогенезі з батьками та однолітками У вітчизняній психології ідентифікація розглядається у контексті когнітивного підходу провідним механізмом особистісного розвитку в онтогенезі. Ідентифікація — це процес, який приводить до формування ідентичності, в тому числі і гендерної.

Ідея (від гр. idea – вид, поняття, образ) – основа творчого процесу, продукт людської думки, форма відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не тільки відбивається об'єкт вивчення, а й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності.

Інверсія гендерна - соціально-психологічний процес формування гендерної ролі, що виражається в засвоєнні чоловіком або жінкою прямо протилежних для них моделей (норм) фемінності або маскулітності; а також - це домінування, превалювання в „наборі" чоловічих характеристик фемінних рис і навпаки, що визначає особливості мислення, емоційного реагування та поведінки людини.

Індивід – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду людина; представник людського роду – homo sapiens.

Індивідуальність – неповторне співвідношення особистих рис та

особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості протікання психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей.

Інстинкт (від лат. *instinctus* - природне) – біологічно зумовлена вроджена тенденція чи імпульс до певної поведінки без участі мислення, навчання чи досвіду.

Інтелект (від лат. *intellectus* – розуміння, розум) – сукупність загальних розумових здібностей: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати, перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність вирішувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

Інтерес (від лат. *interesse* – мати важливе значення) – емоційно забарвлене ставлення до навколишнього, спрямованість людини на певний об'єкт чи певну діяльність, викликану позитивним, зацікавленим ставленням до чогось, когось.

Інтолерантність проявляється в ксенофобії, стигматизації та різних дискримінаційних практиках, до яких також зараховують сексизм (дискримінація за статевими ознаками). Слід додати, що поняття інтолерантності базується на переконанні в правильності лише однієї (своєї) думки, лише особистої правоти судження, що проявляється у неприйнятті, відчуженні та приниженні іншої (відмінної) точки зору. Таке ставлення до Іншого обумовлює категоричність судження, отже, заперечує саму можливість переконання на користь авторитарності. Інтолерантність виявляється в різних формах - від невихованості до прямих (фізичних) насильницьких дій. Педагогічна інтолерантність також має різні форми - від «байдужості до "власної думки" дитини до відвертого та твердого її (думки) знецінення й навіть приниження самого учня за "неправильні погляди"». Рівні існування інтолерантності (за О. Асмоловим) можна встановити за такими критеріями: ставлення до настановних утворень (стереотипів, упереджень та забобонів), рівень порогу емоційного реагування та форми вияву агресії.

Інтроверсія (від лат. *intro* – всередину, *versio* – повертати) – спрямованість, в силу організації нервових процесів, відчуттів, переживань та інтересів індивіда, на свій власний внутрішній світ. Осіб, для яких характерна інтроверсія, називають інтровертами.

Інтуїція (від лат. *intuitio* - споглядати) – процес безпосереднього одержання знання за допомогою цілісного охоплення проблемної ситуації без дискурсивного його виведення й доведення.

Камінг-аут - процес відкритого та добровільного визнання людиною своєї приналежності до сексуальної чи гендерної меншості або результат такого процесу.

Комунікабельність – риса особистості, здатність її до спілкування з іншими людьми, товариськість.

Комплексний гендерний підхід - загально визнана стратегія, принцип,

засіб, через реалізацію яких досягається гендерна рівність.

Комунікація — передача інформації від однієї особи (або групи) до іншої. Комунікація є необхідною базою всіх суспільних взаємодій. Комунікація відбувається з використанням мови, а також рухів, жестів, міміки, які допомагають зрозуміти слова й поведінку інших осіб.

Конфлікт — зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень; розбіжність, суперечка, що загрожує ускладненнями. Протистояння між людьми або суспільними групами.

Конфлікт – особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами.

Критичність мислення – виявляється в здатності людини не підпадати під вплив чужих думок, об'єктивно оцінювати позитивні та негативні аспекти явища або факту, виявляти цінне та помилкове в них.

Ксенофобія — страх, неприязнь, презирство, зверхність, ненависть, упередження до людей етнічно чи расово інших; у ширшому розумінні означає упередженість і зневагу до людей, що сприймаються як "інші" за будь-якою ознакою.

Культура — історично визначений рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, який виявляється в типах і формах організації життя й діяльності людей, а також у створених ними матеріальних і духовних цінностях.

Любов – високе почуття, яке полягає у стійкій, самовідданій і свідомій прихильності людини до когось або до чогось, зумовленій визнанням значимих для людини властивостей (якостей, чеснот) об'єкта любові або спільними переконаннями, життєвими цілями та інтересами людей.

Маргіальність — філософське поняття, яке характеризує культурні феномени, що розвиваються поза домінуючим культурним каноном. Соціологічне поняття, яке позначає суміжність позиції людини (групи людей) між якими-небудь соціальними групами. Поняття введено американським соціологом Р. Парком. Повне чи часткове виключення зі складу певної соціальної групи.

Маскулінність – вираженість чоловічих психосексуальних і фізичних якостей. Це те, що додано до анатомії для отримання чоловічої гендерної ролі.

Маскулінність (мужність) - комплекс аттitudів, характеристик поведінки, можливостей і сподівань, що детермінують соціальну практику тієї чи іншої групи, об'єднаної за ознаками статі. Іншими словами, маскулінність - це те, що додано до анатомії для одержання чоловічої гендерної ролі, гендерної ідентичності.

Матріархат — одна із форм суспільного устрою. Характеризується домінуючим статусом жінки, матрілінійністю успадкування майна, соціального стану, участі в житті суспільства.

Методи наукових досліджень – це шлях досліджень, спосіб пізнання, прийоми і засоби, за допомогою яких здобуваються факти, використовувані для доведення положень, з яких, у свою чергу, складається наукова теорія. Основними методами у психології та педагогіці є спостереження, опитування, тестування, експеримент.

Мета гендерного виховання - формування гендерної культури. Гендерне виховання в кінцевому результаті має на меті формування нового типу тендерно чутливої особистості, орієнтованої на міжстатеве співробітництво. Головне завдання тендерного виховання - формування нових моделей тендерної (андроґінної чи тендерно нейтральної) самосвідомості та типів поведінки, які базувалися б на принципі егалітарності (тендерної рівності), з урахуванням особливостей життєвого досвіду чоловіків і жінок.

Ментальність — соціально-психологічні настанови, способи сприйняття, манера відчувати і думати.

Мотив – спонукальна причина дій і вчинків людини.

Мотивація – сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось, спонука до діяльності; мотивування.

Мрія – створений фантазією образ бажаного майбутнього, що спрямований на перспективу життя і діяльності людини.

Насильство — застосування індивідом (соціальною групою) різних форм примусу щодо інших індивідів (соціальних груп) з метою здобуття або збереження політичного чи економічного панування, тих або інших привілеїв.

Норма — етичний стандарт, модель поведінки або модель, яка розглядається як бажана, прийнятна або типова для тієї чи іншої культури.

Патріархат — одна із форм суспільного устрою, для якого характерна домінуюча роль чоловіка в суспільстві, політиці, економіці, господарстві й сім'ї.

Потреба — психічне явище, відображення прагнення особистості до отримання необхідних умов життєзабезпечення і розвитку.

Права людини — це права, які має кожна людина, права, пов'язані з самим фактом бути людиною. Права людини базуються на основоположному принципі, що кожна людина має почуття власної гідності й що, незалежно від статі, раси, мови, національності, віку, класу, релігійних чи політичних поглядів, усі однаковою мірою можуть користуватися своїми правами.

Самоактуалізація особистості – в теорії А. Маслоу процес та результат повної реалізації талантів, здібностей і можливостей людини.

Самооцінка особистості – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, сприйняття своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самотність – психічний стан людини, який виявляється в дефіциті спілкування, ізольованості від інших людей. Залишена наодинці з собою, людина відчуває ущербність, незручність, тугу. Проте певна міра усамітнення – необхідна умова формування самосвідомості людини.

Секс – це динамічна сторона сексуальності. Сексом називають активність за участю статевих органів та інших частин тіла; зазвичай ця активність приносить відчуття фізичної насолоди, а певні сексуальні дії, здійснені потенційно спроможним чоловіком і здатною до дітонародження жінкою, приводять до репродукції. У світлі теорії З. Фрейда стає зрозумілою необхідність сексу не лише для продовження роду і періодичної фізіологічної розрядки, але й для задоволення всіх функціональних потреб особистості (у спілкуванні, самореалізації та ін.).

Сексуальність – вроджена потреба і функція людського організму подібно до процесів дихання, травлення тощо. З біологічної точки зору – це готовність до повноцінної сексуальної діяльності: розвинуті геніталії, статевий потяг, здатність до сексуального збудження і його інтенсивність, можливість пережити оргазм, віковий та конституційний критерій.

Сексуальність – сукупність психічних реакцій, переживань і вчинків, пов'язаних з виявленням і задоволенням статевого потягу. Сексуальність людини – це складова частина цілісної особистості, взаємозалежність її біологічних, психологічних, соціокультурних вимірів функціонування як статевої істоти. Сексуальність людини виконує три функції: репродуктивну, гедоністичну і комунікативну.

Сексуальна соціалізація – це процес організованих і стихійних впливів на особистість, що допомагає їй стати повноцінним чоловіком чи жінкою у міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, навчитись управляти своєю сексуальністю, підготуватись до сексуального партнерства.

Сексуальна освіта – це процес (просвіта) і результат ознайомлення школярів з фізіологічними, сексологічними, санітарно-гігієнічними та іншими знаннями з питань сексуальності та сексуальної взаємодії, репродукції та планування народжуваності.

Сексуальне виховання – це організований і цілеспрямований процес формування в дітей, підлітків і молоді розумного, здорового ставлення до сексуальності, репродуктивного здоров'я і сексуальних стосунків, гетерогенної сексуальної орієнтації та адекватної їм сексуальної поведінки.

Сексуальна культура – це вміння організувати і провести інтимне зближення з максимальним фізичним і психічним задоволенням для обох партнерів. Формування сексуальної культури орієнтоване, таким чином, на успішне вирішення проблем сексуального спілкування.

Сексуальна культура - вміння приносити собі і партнеру фізичне задоволення на якомога вищому рівні інтенсивності, уникаючи при цьому незручностей і неприємних наслідків (сексуальні травми, небажаної вагітності тощо).

Сексуальна освіта - це підрозділ, складова частина і сексуальної освіти, і виховання. Можна сказати, що сексуальна освіта - це інформування з питань статі. Головною його метою є збереження репродуктивного здоров'я і досягнення деякої свободи в поєднанні з відповідальністю за свою поведінку.

Сексологія - наукова дисципліна, що вивчає всі прояви сексуальності людини, включаючи як спроби охарактеризувати нормальну сексуальність, так і вивчення мінливості сексуальних практик, включаючи й так звані парафілії (або сексуальні девіації).

Сексизм — ідеологія й практика дискримінації людей за ознакою статі. Сексизм базується на уявленні про переваги моральних, інтелектуальних, культурних, фізичних та інших якостей однієї статі над іншою.

Сексизм мовний - дискримінація за статевою ознакою в мові, який існує як на рівні слова, так і на рівні речення та всього дискурсу. Найрозповсюдженими варіантами мовного сексизму є мовленеві гендерні стереотипи, „невидимість" жінок у мові та асиметрія у використанні паралельних висловів стосовно чоловіків і жінок.

Сексуальні домагання на робочому місці - сексуальні пропозиції, вимоги «сексуальних послуг» та інші вербальні і фізичні дії сексуальної спрямованості, що висуваються в якості умови прийому на роботу або збереження роботи, коли вимушена згода особистості або її відмова від подібних пропозицій стає визначальним при винесенні рішення про найм, збереження робочого місця або просування по службі, а також коли метою або результатом таких дій є вплив на продуктивність праці на робочому місці.

Сексуальне насильство - це такі сексуальні стосунки між людьми, коли одна сторона, свідомо чи несвідомо, не згодна на статеий зв'язок або вступає до нього під чийсь натиском, з примусу.

Сексуальне насильство в сім'ї - протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї. Одним із варіантів сексуального злочина у рамках родинних зв'язків є інцест.

«Скляної стелі» феномен - штучно створений бар'єр, заснований на забобонах, що не дозволяє кваліфікованим працівникам просуватися по службі, займати керівні посади в організації.

Сенситивність — риса особистості, здатність передбачати (прогнозувати) почуття, думки й поведінку іншої людини; чутливість, здатність до співчуття.

Сім'я — група осіб, споріднених через кровні зв'язки, шлюб або усиновлення (удочеріння), які формують економічну одиницю, дорослі члени якої відповідають за виховання дітей. Сім'я егалітарна — та, в якій переважає ситуативний розподіл влади між батьком і матір'ю. Сім'я партнерська — модель сімейних стосунків, де чоловік і дружина є рівноправними членами, вони розподіляють сімейні обов'язки на засадах взаємодопомоги й взаєморозуміння.

Соціалізація — соціальні процеси, в результаті яких діти набувають розуміння суспільних норм і цінностей, чіткого усвідомлення самих себе. Процеси соціалізації мають особливе значення в перші роки життя дитини, проте певною мірою тривають протягом всього життя.

Соціалізація - процес інтеграції індивіда в суспільство, у різноманітні типи соціальних спільнот (група, соціальний інститут, соціальна організація) шляхом засвоєння ним елементів культури, соціальних норм і цінностей, на основі яких формуються соціально значущі риси особистості.

Соціалізація гендерна - процес засвоєння соціальних норм, правил, особливостей поведінки, установок відповідно до уявлень про гендерну роль, її формування й призначення.

Соціальна роль — очікувана поведінка людини (жінки або чоловіка), яка посідає певне соціальне місце.

Соціальний досвід дитини — сукупність знань, умінь і навичок взаємодії з соціальною дійсністю, система ставлення до себе та інших

Стать — кожний із двох генетично та фізіологічно протиставлених розрядів живих істот (чоловіків і жінок); анатомічні й фізіологічні відмінності, які розмежовують чоловіків і жінок.

Стать - сукупність генетично детермінованих ознак особини, що визначають її роль у процесі запліднення. Біологічна характеристика, яка поділяє людей на чоловіків і жінок.

Стать – інтегральне поняття, що об'єднує всю сукупність тілесних, фізіологічних характеристик, на основі яких людину вважають жінкою (дівчиною) чи чоловіком (хлопчиком).

Статева ідентичність — внутрішня динамічна структура, що інтегрує окремі аспекти особистості, пов'язані з усвідомленням і переживанням себе як представника певної статі, у єдине ціле без втрати їхньої своєрідності. статева ідентичність зумовлена біологічно. Гендерна ідентичність є більш широким поняттям, ніж статева ідентичність, оскільки гендер містить не тільки рольовий аспект, а й, наприклад, образ людини (зовнішній вигляд: одяг, зачіска та ін.). Значущим результатом гендерної соціалізації є становлення психологічної статі.

Стать психічна — це певна система ціннісно-сміслових уявлень про себе як про чоловіка чи жінку, яка сформувалась у процесі соціалізації і має свої особливості на кожному віковому шаблі розвитку людини. Поняття «стать психічна» є синонімом поняття «гендер», ним психологи підкреслюють роль соціального середовища в детермінації психічних властивостей осіб жіночої чи чоловічої статей.

Статеве виховання— процес засвоєння підростаючим поколінням знань про взаємини статей, формування культури поведінки і потреб керуватися у стосунках з особами протилежної статі нормами моралі.

Статева зрілість — вік або стадія життя, коли організм має здатність до відтворення.

Статеві (гендерні ролі) - соціальні норми, що визначають функції та обов'язки чоловіків і жінок у сім'ї та суспільстві.

Стереотип — сукупність спрощених узагальнень про групу осіб, що дає підставу до розподілу членів цієї групи за категоріями. Це призводить до сприйняття їх шаблонно, відповідно до таких очікувань. Це узагальнення, за яким риси і характеристики, властиві частині групи (необов'язково більшій частині), розповсюджуються на усіх людей у групі.

Стереотип - образ, полярний за знаком оцінки, жорсткофіксований, що не припускає сумніву в його істинності та спонукає до суворого й однозначного дійства.

Сучасна гендерна теорія - система наукових поглядів стосовно відносин, ролей, норм, статусів та цінностей чоловіків і жінок, їхнього соціального життя та життєвого досвіду, набуття й реалізації ними соціально-рольових характеристик і особливостей.

Толерантність — терпимість, відсутність або послаблення реагування на певний конфліктогенний чинник.

Творення гендеру („doing gender“) - процес взаємодії, в якому індивіди присвоюють гендерну ідентичність собі і регламентують її іншим.

Навички – опанування до автоматизму способами використання певних засобів діяльності.

Особистість – соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистістю ми стаємо під впливом суспільства, виховання, навчання, взаємодії, спілкування тощо.

Пасивність – бездіяльність, байдужість, стан духовної інертності, млявості. Корені пасивності: фізіологічні (слабкість, ригідність або виснаженість нервових процесів), психологічні (слаборозвинені потреби, брак допитливості і зацікавленості, егоїстична байдужість до середовища або невпевненість).

Переконання – усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти

відповідно до своїх поглядів і принципів.

Проблемна ситуація – ситуація або задача, для розв’язання якої суб’єкт має знайти й застосувати нові для себе знання чи способи дій; основне поняття проблемного навчання.

Психологічна стать – це ставлення людини до себе як до чоловіка чи жінки, усвідомлення й прийняття власної статевої належності, засвоєння стереотипів маскулінності та фемінінності. Психологічна стать поєднує в собі певні особливості генетичної, хромосомної статі та специфічні риси статі соціальної з її ідеальними уявленнями про справжнього чоловіка і справжню жінку. Ці індивідуальні для кожного з нас уявлення відтворюють нормативи конкретного історичного періоду і культури, національні, релігійні, сімейні традиції.

«Прихований» навчальний план — це, по-перше, організація самого закладу, гендерні стосунки на роботі, гендерна стратифікація учительської професії, тобто структурна нерівність у педагогічній професії на виконавських та керівних посадах; по-друге, сюди належить зміст предметів, негласний розподіл на «жіночі» та «чоловічі» предмети; по-третє, стиль викладання, різна реакція вчителів на поведінку хлопців та дівчат на уроці та в школі; гендерні стереотипи у шкільних підручниках та навчально-методичному матеріалі, програмовому забезпеченні. Ці чотири виміри невидимого навчального плану не просто відображають гендерні стереотипи, а й підтримують гендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче і нетипове. «Прихований» навчальний план — це той зміст дидактичного матеріалу, а також взаємодії вчителя з особами різної статі, який в опосередкований спосіб «посилає» певні гендерні настанови — як традиційного, так і егалітарного характеру. Відповідно до цих традиційних настанов набувається і різне засвоєння особистісних цінностей та життєвих орієнтирів, в яких «чоловіче» стає домінуючим, а «жіноче» — підпорядкованим.

«Прихований» навчальний план — це: внутрішня організація освітньої установи та тендерні відносини в педагогічному колективі та тендерна стратифікація вчителювання; зміст навчальних предметів та його відображення в навчально-методичній літературі; стиль викладання та педагогічного спілкування на статево-рольових засадах; статева упередженість учителів щодо оцінювання знань учнів. Ці три виміри невидимого навчального плану не просто відображають тендерні стереотипи, а й підтримують тендерну нерівність, віддаючи перевагу чоловічому і домінантному й недооцінюючи жіноче та нетипове. Прихований навчальний план (курукулум) визначає ряд практичних механізмів, що діють на рівні освітньої установи та сприяють відтворенню та підтримці наявного в соціумі тендерного порядку (підтримка тендерної нерівності та здійснення соціального контролю).

Принципи гендерної освіти - науковість, об’єктивність гендерних знань як головної опори у розвінчуванні стереотипів; адекватність їх освоєння віковим можливостям студентів та їх майбутнім вихованням; позитивізм і толерантність у ставленні до статей та міжстатевого спілкування; опора на власний життєвий досвід індивіда, критичне

осмислення засвоєних настанов щодо життя в статі; суб'єктна позиція (позиція актора) як умова активізації гендерного самовизначення та саморефлексії в учбовому діалозі; розвінчування статевих стереотипів; рівноцінність «чоловічого» та «жіночого» начал в аналізі дидактичного матеріалу, відмова від стратегії маргіналізації жіночого як другорядного.

Раціоналізм – напрям у філософії, що визначає розум єдиною достовірною основою пізнання і поведінки людини.

Рефлексія (від лат. reflexio - загинання) – механізм усвідомлення індивідом чи групою того, як їх насправді сприймають і оцінюють інші індивіди чи групи.

Розум – вища форма теоретичного осягання дійсності, свідоме оперування поняттями, синтез знань на найвищому рівні теорій та ідей.

Свідомість – вища форма психіки, яка полягає в суб'єктивному відображенні об'єктивних властивостей предметів і явищ навколишнього світу, процесів, що відбуваються в ньому, своїх дій, у попередньому їх плануванні і передбаченні наслідків, у регулюванні взаємовідносин людини з природою і соціальною дійсністю.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у цілісну та ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і до самої себе. На відміну від філософії, яка є засобом теоретичного освоєння світу.

Толерантність - це повага, сприйняття та розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості; це те, «що уможливорює досягнення миру й веде від культури війни до культури миру гендерна толерантність - якісна характеристика особистості, яку можна розглядати як позитивне ставлення особистості до існування тендерних відмінностей у суспільстві, активне (негативне) ставлення до будь-яких проявів метод) організації навчально-виховного процесу; представники другої - як сукупність певних знань, умінь, навичок.сексизму (тендерної дискримінації), що формується на основі визнання принципів егалітарності (рівності прав та можливостей усіх членів суспільства) та толерантності.

Торгівля людьми — це здійснювані з метою експлуатації, вербування, перевезення, передачі, приховування або одержання людей шляхом загрози силою чи її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді платежів чи вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан або вилучення органів.

Транссексуалізм - стійке усвідомлення своєї приналежності до протилежної статі, незважаючи на правильне (відповідне генетичної статі) формування гонад, уrogenітального тракту і вторинних статевих ознак.

Типи / моделі статевої ідентичності: біполярна (психологічна адаптованість чоловіка і жінки визначається виразністю в чоловіків маскулінних, а в жінок фемінінних рис); маскулінна (між яскравим вираженням маскулінних рис і психічним здоров'ям, а саме рівнем самооцінки, є безпосередній зв'язок); андрогінна (гармонійне поєднання маскулінних і фемінінних рис у кожній людині, а рівень її психологічної адаптації та суспільної успішності визначається вмінням сполучати ці риси й доцільно їх використовувати).

Умови ефективного здійснення тендерного виховання вчені відносять такі: створення ситуацій, спрямованих на виконання тендерних ролей учнів / учениць із урахуванням духовно-морального становлення особистості; створення позитивного клімату в колективі - "позитивне підкріплення" ("positive reinforcement"), при якому не засуджується недостойна поведінка, а підтримується поведінка достойна; організація предметно-розвиваючого середовища, яке було б зорієнтоване на тендерне самоусвідомлення дітей відповідного віку.

Упередження — необ'єктивні уявлення про особу або групу, уявлення, які важко піддаються змінам навіть на тлі широкої інформації. Упередження можуть бути як позитивними, так і негативними.

Уповноваження — наслідок педагогіки звільнення. Це влада, але не надана, а створена в процесі практики, до якої залучені ті, хто вчиться на засадах принципів рівноправного діалогу. Такий діалог зосереджується не на адаптації, а на культурній трансформації.

Уміння – здатність людини усвідомлено застосовувати набуті знання.

Установка – стан готовності до певної активності, спрямованої на задоволення тієї чи іншої потреби.

Уява – процес створення людиною на основі досвіду образів об'єктів, яких вона ніколи не сприймала, своєрідна форма відображення людиною дійсності, в якій виявляється активний випереджальний характер пізнання нею світу.

Фемінізм - філософська концепція соціокультурного розвитку, альтернативна до існуючої європейської традиції, яка виявляє зверхність до жіночого соціального досвіду в уявленнях про світ і суспільство.

Фемінність (жіночість) - комплекс аттитюдів, пов'язаних з жіночим, що включає в себе також характерні форми поведінки, очікувані від жінки в даному суспільстві, або ж соціально визначене вираження того, що розглядається як позиції, котрі внутрішньо притаманні жінці.

Фемінінність – вираженість жіночих психосексуальних та фізичних якостей і форм поведінки. По суті, фемінінність – це нормативні уявлення про соматичні, психічні і поведінкові властивості, характерні для жінок.

Форми роботи з учнями в аспекті тендерного виховання сучасними вченими-методистами виділяються такі: тренінгова робота (робота в малих групах над проектами з тендерної тематики); проведення різноманітних

дискусій та обговорень; ситуативно-рольові ігри (ситуації тендерної взаємодії); виявлення тендерних стереотипів у ЗМІ (аудіо - та відеоматеріали) тощо. Отже, мета тендерного виховання - формування тендерної культури особистості.

Функції гендерних стереотипів:

—регулятивна, яка полягає у спрямуванні індивідів на освоєння «статевовідповідних» занять, професій, посад тощо («справжній чоловік має бути справжнім воїном», «щастя жінки без родини є неповним»);

—пояснювальна, яка реалізується в коментарях, рекомендаціях щодо поведінки статей («чоловіки люблять очима, а жінки — вухами», «шлях до серця чоловіка пролягає через шлунок»);

—ретрансляційна, як передача гендерних настанов освітнім, соціальним інститутам, літературі, мистецтву, засобам масової інформації тощо («тіло жінки — це її візитка» або «як об'єкт сексуальних домагань» — широко тиражується рекламою, карикатурами, образотворчим мистецтвом та ін.);

— виправдовуюча, оскільки мотивують, виправдовують некоректну, неадекватну поведінку статей у конкретних життєвих ситуаціях («б'є — значить, любить», «краще не допускати жінок до керівництва, адже їхній настрій так залежить від їхньої фізіології — добре, що у чоловіків немає місячних»).

Шляхи виконання завдань гендерного виховання:

- організація навчально-виховного процесу, заснованого на рівній участі в ньому хлопців і дівчат; створення однакових вимог до хлопців / дівчат у навчальній та виховній діяльності; справедлива оцінка результатів цієї діяльності;

- організація позакласної / позашкільної, позааудиторної роботи шляхом заохочення (та стимулювання) до участі в ній однаковою мірою хлопців / дівчат;

- проведення просвітницької роботи, спрямованої на пояснення батькам гендерних проблем сучасного українського суспільства, та створення відповідних навчальних програм;

- сприяння виробленню емоційно позитивних взаємин у системі "учитель / учителька - учень / учениця";

створення в учнівському колективі (школі / ВНЗ) атмосфери розуміння, поваги, взаємодії між учнями / ученицями та студентами / студентками.